

Cine va compara jurnalul regretatului Mircea Zăciu, de la a cărui moarte s-au împlinit, recent, cinci ani, cu mult comentata autobiografie culturală, sau rememorare a parcursului ideologic, ale lui Adrian Marino, *Viața unui om singur*, va fi frapat de marea diferență de tratament aplicată contemporanilor, una casant-inflexibilă, pe de o parte, una melancolic-moralistă, pe de alta. Mediul literar, nu și cel politic, decât

după 89, este la Marino, judecat resentimentar, privit cu antipatie, dispreț, refuz organic, iar la profesorul clujean cu malițioasă, poate, dar concretă afecțiune. Un izolat, Adrian Marino, cu unele excepții, de lumea literelor contemporane, bună, rea, pus la curent indirect, prin relatările prietenilor, puțini, despre fierberile lumii scriitoricești. Un iubitor al mediului literar bucureștean, mai ales, va fi, constant, Mircea Zăciu, un participant implicat, imers în atmosfera specifică anilor dictaturii, în viața artiștilor, un cunoscător la sursă al tuturor alianțelor, fronturilor, subteranelor, anecdoticii, farmecului și cancanurilor lumii literelor. Un universitar mai bucuros a fi considerat scriitor, decât profesor, cred; pe scurt, un om cu patimi literare, polemist de forță, vezi implicarea lui în plagiatul notoriu al lui Eugen Barbu, vezi intervențiile lui, înfruntând cu argumente, dar și aplomb, politrucii, în Consiliul Uniunii Scriitorilor, pentru apărarea *Dicționarului scriitorilor români*, coordonat de el, redactat în condiții de chin, împreună cu Marian Papahagi și Aurel Sasu.

Din dărâmarea unei statui, din sfărâmăturile sale nu se poate înălța alta. De ce să scriem: „la Mircea Zăciu, cultura colcăie, exact așa cum ne convenea, dar totul era relatat de o voce trist-megalomaniacă, trist rudimentară”? De multe poate fi eventual acuzat postum Zăciu, dar chiar de primitivism mi se pare că nu poate fi acuzat, nici de megalomanie, eventual de egotism deși era un veritabil om al gândului dus până la capăt, ca Marino, al proiectelor serioase, vezi colecția de la *Dacia*, „Restituiri”, studiile despre literatura Transilvaniei, literatura jurnalelor etc., cu alte mijloace, literare, ale criticii de identificare, decât ale sistemului de înregistrare și sinteză al cocitadinului său, un ideocritic. Merele sunt fructe de livadă, perele idem, dar au gust, formă, cerințe diferite... Revista *Apostrof* a consemnat, prin calda rememorare a Martei Petreu, cei cinci ani de la întunecatul echinox îndoliat al lui Mircea Zăciu.

Adrian Marino, am mai spus-o, face parte din familia spirituală a solitarilor orgolioși, cei sub semnul literei M, adică Macedonski, Marin Mincu, Mateiu Caragiale, nu și Matei Călinescu, prieten prețuit. Are o putere de muncă și o etică de tip protestant, cum s-a observat, construiește pe termen lung, sistematic, tenace, sobolic, detestă spiritul balcanic, impro-vizația,

Adrian Popescu

## Un jurnal estet și o autobiografie ideologică

focurile de paie ale talentului facil, dar în același timp e total refractar la dimensiunea eroică a creștinismului, la mărturia colegilor de celulă, la poezia carcerelor, la sacru, în general, văzut doar ca ritual, recunoscând totuși că trăirea mistică adevărată e rarissimă. Mai mult, cum declară, mereu, în *Viața unui om singur*, dimensiunea metafizică nu e necesară progresului prea iraționaliei României, dimpotrivă, legalismul,

ordinea socială, civismul, raționalismul, un soi de neopașoptism, efortul continuu, ar salva națiunea de la înapoiere. O Europă amputată de creștinism e una incompletă, dezechilibrată, lipsită de armonia unui organism funcțional. Aici, Marino, oricâte elogii la zi, post-moderniste, ar stârni, e restrictiv-sterilizant, incomplet, chiar dacă cercetătorul aspiră la globalism, el favo-rizează doar o emisferă ideatică, cea a spiritului critic, neglijând-o pe cealaltă, a imaginarului fecund. Europa e plămădită, mental, din Dante și Swift, nu doar din ultimul. Citind comentariile din reviste, de pe bloguri, dezbaterea din *Observator cultural*, din luna aprilie, surprindem exagerarea encomiatică, volumul ideocriticului clujean ca singur reper socio-moral contemporan, lucru care l-ar fi deranjat pe autorul clujean, sau suntem deranjați de inadecvarera unor apropieri, sau dihotomii. De ce să exagerăm pseudo-profetic scriind „De acum, pentru generațiile care vin, va fi o conștiință vie, o fire tăioasă și un singuratic, care s-a judecat pe sine mai întâi, pentru a judeca lumea mai apoi?”. Nicolae Balotă nu are cum să se așeze în descendența lui Marino, cum crede același grăbit eseist, e vorba de un stil și de o *forma mentis* opuse, erudiția unuia e participativă, sapiențială, caldă, a celuilalt, vizibilă în aceste pagini de ideologie autodescriptională, este exactă, cuvânt predilect, cum observa Paul Cernat, riguroasă, imperturbabilă.

„Era mai cunoscut în Occident în anii 70- 80, mai publicat și mai admirat decât oriunde acasă”, urcă tonul exaltării, nefiltrate critic. Adrian Marino era respectat, publicat, premiat acasă, admirat la Cluj sau București, dar nu făcea temenele în fața modelului occidental, inventase un model personal, de „comparatism militant”, scriind despre Etiemble, sistematiza, prin dicționare masive, curente și idei literare, ideologii culturale, era apreciat în cercurile specialiștilor, tradus ca teoretician, inclusiv în Japonia, dar receptarea din țara sa îl interesa prioritar. Starobinski, Roland Barthes etc, sunt „executați” în *Viața unui om singur*. Nu avea complexul occidentului.

Nu trebuie să facem dintr-o carte, care are meritele sale, civice, politice, antiliterare, ca formă de autenticitate, un model absolut, un ghid de

(continuare în pag.19)



# Adrian Marino și concepția sa despre Europa

Klaus Heitmann

Cine cunoaște cât de cât lumea culturală și literară românească actuală nu are nevoie să întrebe cine este Adrian Marino. Dăm aici doar câteva date biografice, pentru reamintire: câștigător al premiului Herder, decedat la Cluj în vârstă de 84 de ani, Marino este considerat cel mai proeminent reprezentant al comparatisticii românești. Ca puțini alții, s-a preocupat încă din perioada nefavorabilă a dictaturii comuniste de promovarea schimburilor și contactelor între lumea spirituală românească și cea internațională, lucru despre care dă mărturie, pe lângă numeroasele sale publicații, și seria „Cahiers roumains d'études littéraires” (1973-1980), pe care a înființat-o și condus-o. Mai mult decât atât, a fost un luptător neobosit pentru modernizarea și europeanizarea României. Acest obiectiv l-a urmărit prin cărți ca *Prezența românești și realități europene* (1978), *Pentru Europa. Integrarea României. Aspecte ideologice și culturale* (1995; colecție de eseuri apărute între 1968 și 1994 în periodice românești și străine), *Revenirea în Europa. Idei și controverse românești 1990-1995* (1996), *Al treilea discurs. Cultură, ideologie și politică în România. Adrian Marino în dialog cu Sorin Antohi* (2001) și *Libertate și cenzură în România* (2005).

Conceptul său de Europa, pe care îl vom schița în linii mari în

cele ce urmează, are la bază o anumită diagnoză critică a situației istorice, sociale și culturale din România. Un punct slab, dacă nu chiar răul fundamental în ansamblul națiunii, este, după Marino, structura rurală dintotdeauna a societății românești, care continuă și astăzi: „Structura României actuale este încă de esență rurală, cu toate fenomenele sale negative”. În România încă dăinuie o cultură țărănească, dispărută în Vest și în SUA, unde țăranul tradițional nu mai există. Cum putem vorbi despre globalizare, se întreabă Marino, într-o țară în care oamenii mai cred în miracole, văd icoane în copaci și pe pereți și fac vrăji de ploaie cu paparudele? Societatea țărănească de la sate este o „comunitate tradițională închisă”, cu mentalitate corespunzătoare, și anume: o „mentalitate rurală, etnicistă, naționalistă, xenofobă, izolaționistă, populist-egalitaristă”. Aceasta se exprimă în teorii despre specificul național, ca aceea a Sămănătorismului, printr-un „sentiment românesc” rigid, pietrificat într-o obsesivă regândire a identității. Vrem oare să rămânem, se întreabă Marino mai departe, muzeul etnografic al Europei? La o parte cu *Miorița*, ea nu aparține zoologiei europene. Câtă vreme România va rămâne fundamental țărănească nu va exista pentru ea un viitor democratic. Valorile cetățeanului și ale individului decurg din „deruralizare” și „deprovincia-lizare”. De aici ar putea crește, crede el, „ceea ce ne lipsește”: virtuți ca severitatea, precizia,

organizarea, perseverența, punctualitatea, seriozitatea, renunțarea la improvizatie, superficialitate, la lucrul de mântuială și diletantism. În țară domnește legea celui mai mic efort cu putință, a provizoratului. Marino înfierează lipsa de seriozitate a compatrioților săi: „Fiindcă luăm totul, pînă la urmă, în farsă”. Și: Trebuie să ne însușim și „un anume stil de comportament social” în cotidian; să învățăm să ne comportăm „urban și civilizată”. Criticul evidențiază anumite bariere ideologice față de Europa, bariere care nu au fost ridicate doar în comunism, ci încă după 1918, în statul național represiv. El trimite la o întregă ideologie de dreapta antieuropeană care s-a dezvoltat în perioada interbelică și a fost continuată în comunism sub Ceaușescu. Îi numește pe Nae Ionescu, Constantin Noica și Petre Țuțea. Citează ca tipică pretenția lui Nae Ionescu la „o decuplare a noastră de politica mondială; o închidere a noastră cît mai departe împinsă”. Amintește și aversiunea lui Noica față de Vestul materialist, disprețul său filosofic față de „Germania untului”, într-o vreme când România suferea de foame. Ca și reprezentarea sa despre „ființa românească”, ființă careia Marino îi opune ironicele pandante cioraniene „sentimentul paraguayean al ființei” sau sentimentul ființei pe insulele Fiji ori Samoa. – Pentru prezent, perioada de după 1989, Marino diagnostica o reeditare masivă a ideologiei de tipul Nae Ionescu. În 1992 observa: „Ea domină – și de departe – cultura română actuală”. În același timp era pentru el înfiorător să 13

Textul original al acestui articol a apărut în *Romania Occidentalis - Romania Orientalis. Volum omagial dedicat Prof. univ. Dr. Festschrift für Ion Taloș*, Cluj-Napoca 2009.

constate, după recâștigarea libertății, "cît de profund comunizat este poporul român". De o întoarcere autentică spre Europa nu putea fi vorba, constata în 2001, într-un dialog cu Sorin Antohi. Politica românească a integrării europene îi părea caracterizată mai degrabă prin "simulare" și "exploatare". Vedea la mijloc duplicitate. Europa e o "vacă de muls". Se acceptă oficial normele, legile și principiile europene, cu intenția secretă de a nu le aplica niciodată. Identifica echivalentul modern al vechii boierimi reacționare de la 1848 în noua clasă privilegiată, profund antiliberală, a nomenclaturii din industrie și sistemul bancar.

Deficitele amintite – superficialitatea, diletantismul și preferința pentru improvizare – le identifică și în domeniul cultural. Criticul se întreabă dacă, în sensul ei dominant, cultura română este competitivă în Europa. Se îndoiește de acest lucru, dat fiind că în ea predomină fragmentul, foiletonul și publicistica, în plus și literatura puțin căutată în străinătate. Lipsește simțul constructiv, simțul marilor sinteze, de care el s-a lăsat condus întotdeauna (și într-adevăr, trebuie adăugat că Marino, mai ales prin expunerea sa monumentală în șase volume *Biografia ideii de literatură*, 1991-2000, a creat ceva fără precedent nu numai în România, ci și în moderna Europă). De aceea se putea descrie pe sine ca un bloc eratic: "Marele meu divorț față de cultura română actuală este deci că eu am profesat ideea de construcție, în dezacord cu publicistica dominantă (...). Prin urmare, cultura română actuală mie nu îmi dă satisfacție. Nu mă regăsesc în ea. Mă simt singur." Ca și literatura română în general, și reclama care i se face în străinătate este caracterizată prin diletantism și improvizatie: "Noi, românii, nu știm să ne punem în valoare cultura, să-i propagăm valorile". Nu numai că lipsește profesionalismul, dar mai există și neajunsul că aparatul cultural românesc din străinătate

14 este același ca înainte de 1989

și cu aceeași atitudine: antivestică, antiliberală, antipluralistă.

Pe de altă parte, critica lui Marino se îndreaptă și spre Europa (ceea ce pentru el este sinonim cu Occidentul). Ca om de știință, și în special ca teoretician al literaturii, îl nemulțumește faptul că schimbul cultural cu străinătatea decurge în sens unic. "De ce trebuie să luăm totdeauna la cunoștință cercetarea străină, când cercetarea noastră e ignorată în străinătate?", se întreabă el. Și de ce contribuțiile românești reale sunt trecute cu vederea de cultura vestică? Marino cunoaște foarte bine Europa, aproape nu există țară pe care să n-o fi vizitat, încă dinainte de 1989. Cu toate acestea, când vorbește despre Europa și Occident, se referă aproape exclusiv la Franța. Spațiul anglosaxon și cel german nu apar în meditațiile sale pe tema "Europa". Limba franceză i-a fost încă din copilărie la fel de prezentă ca și româna; și-a redactat mai multe cărți direct în franceză. Însă iubirea față de țara de care se simțea legat spiritual a rămas una neîmpărtășită. Aceasta a fost una din marile dezamăgiri ale vieții sale. A avut mereu experiențe umilitoare în relația cu arogantele instituții culturale occidentale – citește: franceze –, marcate de acel complex de superioritate neocolonialist, cum îi spune. Iată un citat mai extins în acest sens: "Nu pot fi trecute cu vederea (...) unele atitudini iritante ale 'complexului de superioritate' occidental. Unii funcționari profund mediocri, incompetenți, de pe la unele servicii ale unor ambasade, institute, biblioteci au – uneori și din nefericire – o atitudine superioară, distantă, unii ar spune, poate, chiar «neocolonialistă». Au venit în România să ne ... civilizeze, să ne cultive, să ne aducă în secolul 20 etc. Aceeași atitudine se observă, uneori, și la unii conferențieri străini, la unii participanți la colocvii, seminarii și congrese, unde o anume suficiență și chiar aroganță intelectuală este destul de perceptibilă". Printre exemplele pe care le dă pentru a ilustra această atitudine se află una dintre cele mai

celebre cărți franceze despre România interbelică, și anume monografia *Bucarest* (1935) a cunoscutului scriitor Paul Morand. Aici se descrie o colonie franceză, consideră Marino, și merge până la a proclama aroganța și șovinismul ca trăsături ale "omului francez". Cultura franceză îi apare în decadentă: "S-ar părea că actuala cultură franceză dă semne de epuizare sau de sterilitate". "Să nu fim noi, românii", spune el, "într-adevăr nimic altceva decât *les éternels suiveurs de la culture française*?"

Asemenea accese de amărăciune și deziluzie nu îl opresc desigur pe critic să recomande concetățenilor săi orientarea spre Europa. E conștient, bineînțeles, că românii visau la Europa încă sub comunism. Dar despre ce Europa visau și ce sperau de la ea? Pentru cei mai mulți români contemporani cu el Europa era sinonimă cu *străinătatea*. O reprezentare profund schizoidă, chiar suspectă. Căci pentru o societate rurală, închisă, din străinătate nu poate veni decât necunoscutul, neliniștitorul. Și totuși, această Europă a fascinat, a traumatizat conștiința românilor decenii de-a rândul. Nu cu valorile ei spirituale, ci cu cele materiale, economice, ale civilizației de consum, deduse din numele "Coca Cola". Împotriva acestuia orice propagandă anticapitalistă a fost inofensivă. Referindu-se la acest aspect, Marino spune: Trebuie să distingem net între valorile spirituale, *Europa spiritului*, și cele ale societății de consum, spre care românii s-au simțit atrași, în mod irezistibil și firesc, după decenii de greutate economice – aceea *Europă a untului* a lui Noica, dezgustătoare și ireală. "Modelul cultural european" trebuie înțeles în toate componentele sale istorice, ca model tridimensional, după cum s-a mai spus: "Europa – așa cum se impune ea conștiinței noastre culturale actuale – reprezintă rezultatul unei tradiții și al unui patrimoniu de valori spirituale comune milenare. Unii l-au definit printr-o imagine tridimensională: Europa este elină

în adâncime, latină în extensiune, creștină în înălțime.” Această Europă are ca valori ideologice esențiale: democrația, libertatea, drepturile omului, pluralismul, economia liberă de piață. Pentru preluarea acestui model cultural, în favoarea căruia pledează cu pasiune, Marino folosește expresia “a aduce Europa acasă”. Ceea ce pentru el este echivalent – doar aparent paradoxal – cu “a intra în Europa”. Europa, vrea să spună această formulă, nu se câștigă părăsind România, cum a făcut Caragiale. Sau violent complexatul Emil Cioran, al cărui dispreț patologic față de poporul român, fiindcă nu e un popor “european”, trimite la un dezechilibru sufletec – dacă nu cumva e doar poză.

Dar cum ar putea să se desfășoare această *aducere acasă* a Europei? Cum ar trebui să arate? Ce pretinde? Ce trebuie făcut pentru ea? Prefața la *Pentru Europa* din 1995 oferă în acest sens răspunsuri concise, detaliate pe patru puncte. În primul rând: “O afirmare energetică a Europei”. Adică o puternică implicare a fiecărui individ pentru acest ideal românesc. În al doilea rând: “Un punct de vedere «european» corespunzător momentului istoric pe care-l parcurgem”. Adică o perspectivă orientată spre situația actuală din Europa. În al treilea rând: “O atitudine și un stil militant prin propagarea de idei active și, uneori polemice, exprimate în mod civilizat și urban, polemică exclusiv de «idei» și nu de «persoane»”. Adică o campanie publicitară pentru ideea de Europa în forme urbane. Și în al patrulea rând: “A fi în același timp «român» și «european»”. Adică a aduce în țară cât mai multe valori și atitudini asimilabile de către conștiința românească, și anume în toate domeniile de activitate, cu toată convingerea și energia. *A fi în același timp român și european* este conceptul de bază în programul lui Marino. El accentuează hotărât că trebuie să aibă loc o sincronizare cu Vestul și nu o imitație mecanică a modelelor străine. Punctul de pornire și de referință pentru “europeanizare” trebuie să fie

cultura și tradiția națională.

Pentru viitoarea orientare politică și culturală a României, Marino expune de asemenea un program în patru puncte. Mai întâi, ieșirea României din izolare. Apoi orientarea decisă spre Vest și spre structurile euroatlantice. În al treilea rând, o integrare treptată în Europa și o desprindere bine gândită de “sfera de influență rusă, profund negativă”. Adică exact poziția opusă față de vechea și odioasa lozincă *Lumina vine de la Răsărit*. În al patrulea rând, crearea unei clase de mijloc rurale și urbane, singura în stare să susțină aspirații și convingeri efectiv europene. Acest din urmă punct Marino îl consideră capital. Căci: “Este absurd să predici «ideea europeană» unei comunități rurale, etniciste și latent xenofobe”. Momentan doar pătura subțire a intelectualilor urbani și-a însușit această idee. În prefața din 1995 se spune mai departe că modelul european poate fi realizat numai într-un stat de drept democratic, deschis, pluralist, cu reală separare a puterilor, unde libertatea să aibă prioritate față de egalitatea populistă, un stat al drepturilor omului, cu o economie de piață autentică, unde proprietatea privată să fie nu numai protejată, ci garantată, un stat în care structurile comunist-colectiviste să fie înlăturate sau, prin descentralizare, capitalizare și privatizare autentică, să fie cât mai reduse posibil.

Prin formula sintetică *A fi în același timp “român” și “european”*, Marino a adus în discuție ceea ce el însuși numea, cu o sintagmă pe care i-a sugerat-o Sorin Antohi și pe care a ales-o ca titlu pentru cartea din 2001, “al treilea discurs”, care propune: “o românită deschisă”. Sau la negativ: “Nici una, nici alta”. Adică: “nici autohtoniști, naționaliști, troglodiți, etniciști și așa mai departe, nici imitatori, discipoli eterni ai oricărui profesoraș francez venit aici în *service civil*”. Ceea ce promovează acest al treilea discurs este un “românism prin europeanizare” sau “europeanizare prin românism”. Aceasta înseamnă unitate în diversitate,

implicarea și integrarea reciprocă a *europeanului/universalului și naționalului*.

Conceptul de Europa a marcat într-un mod aparte și gândirea și activitatea teoreticianului literaturii și comparatistului Marino. Dacă s-a manifestat ca atare încă din anii dictaturii, a fost, după cum mărturisea, pentru că era unica posibilitate de supraviețuire intelectuală și de sincronizare cu lumea spirituală europeană. Printre realizările sale cele mai importante din această perioadă se numără amintitele “Cahiers roumains d’études littéraires”, înființate și conduse de el, prin care spera, din păcate fără succes, să creeze o punte între critica literară românească și cea internațională. Programatică a fost cartea sa apărută la Paris în 1982, *Etiemble ou le comparatisme militant*. Cu referire la René Etiemble, independentul promotor francez al comparatisticii, mai degrabă un *outsider* în Franța, Marino a dezvoltat conceptul unei comparatistici militante, pe care o definește ca “studiul literaturii dincolo de granițele unei singure țări”. În același fel ca Etiemble, s-a exprimat pentru “deprovincia-lizarea” științelor literaturii, pentru o critică literară universală, globalizantă, cum am spune astăzi, o critică ce depășește granițele unei singure literaturi. Acesteia îi pretinde să anuleze ierarhizarea tradițională a literaturilor în “majore” și “minore”. Literatura europeană nu se poate restrânge la câteva literaturi mari vest-europene. Nici literaturile central- și est-europene nu sunt mai puțin europene. Și Europa de Est aparține Europei. Marino s-a aliniat viziunii despre literatura europeană a unui Goethe, Giuseppe Mazzini sau Abel-François Villemain. Folosind termenul german, se pronunța pentru un “Weltbürgertum” literar. Comparatistul Marino contrazicea astfel eurocentrismul tradițional al disciplinei sale. Împreună cu Etiemble, promotor al unui “comparatisme planétaire”, Marino susținea un “policentrism” cuprinzător, extensibil și la culturile și literaturile extraeuropene. “Eurocentrismul” este pentru el o 15

formă de imperialism și colonialism cel puțin cultural, caracterizat prin teza atât de răspândită conform căreia numai *the western heritage* poate fi obiect de cercetare. Europa de Vest nu ar trebui să fie absolutizată ca “metropola spiritului omenesc” sau “motorul lumii”. Cu această concepție generoasă, Marino a stârnit puțină simpatie în cercurile specialiștilor vestici, în speță francezi. Și din nou a fost dezamăgit de Franța. Comparativistica pe care a găsit-o la congresele de acolo era, fără excepție, tocmai aceea pe care voia să o depășească. L-a întristat să constate cu câtă indiferență și desconsiderare se trecea la Paris peste literatura și cultura română. Evocând aceste amintiri, scria: “Revenind la francezi, încă odată, pe mine m-a decepționat profund și lipsa lor de interes real față de cultura română; de sensul comparatismului românesc nici nu mai vorbesc. Lor li se părea foarte natural ca toată lumea să facă comparatism după modelul francez, ceea ce nu este deloc obligatoriu și, în același timp, nu acceptau ca un tip din Est să le dea lor «lecții»”.

Amurgul vieții Marino și l-a petrecut lucrând la proiectul unei cărți despre istoria “aducerii acasă” a Europei, în România, al cărei titlu urma să fie *Libertate și cenzură în România*. Nu i-a fost dat să o încheie. A finalizat și publicat doar prima parte, cu subtitlul *Începuturi*. Când, la sfârșitul lui mai 2002, autorul acestor rânduri l-a vizitat în România, Marino i-a explicat tema și intenția proiectatei cărți. Trebuia să fie o istorie angajată, sub formă de pledoarie, a gândirii liberale în România, “o carte militantă, angajată în apărarea și afirmarea libertății de conștiință, de gândire și exprimare”, în spiritul bărbaților de la 1848, “un mesaj pentru Europa în spirit neopașoptist”. După *Începuturi* ar fi urmat încă două părți, una privind perioada de la 1848 până la apariția ideii fasciste și comuniste, cealaltă referitoare la prezent. În general voia să demostreze că în România a existat o veche tradiție liberală proeuropeană, rămasă practic

necunoscută, care a trebuit să subziste *underground* și, din cauza cenzurii, nu s-a putut exprima în formă tipărită. Însă ea reiese din corespondență, autobiografii, documente diplomatice, din rapoartele cenzurii, poliției, consulatelor. Titlul *Libertate și cenzură* face aluzie la faptul că dintotdeauna au existat “două Români ideologice”: una anti-democrată, intolerantă, mistică, fundamentalistă și alta liberală, critic-raționalistă. Ca fapt esențial, autorul sublinia că ideea europeană a făcut istorie și în cultura română, și anume începând cu secolul al XVIII-lea. Acest lucru iese la lumină dacă evaluăm literatura română veche din alt punct de vedere decât cel estetic obișnuit. Perspectiva estetică e unilaterală, exclusivistă, reduționistă, de aceea incompletă, și, prin urmare, falsă. Văzută strict literar-estetic, literatura Transilvaniei (și nu numai) nu are aproape nici o importanță. Însă din perspectivă ideologică deodată capătă o cu totul altă semnificație. Marino încearcă astfel o revalorizare a literaturii române vechi. Prin acest mod de abordare istoricul literaturii se află în decisă opoziție și față de anumiți epigoni autohtoni mai tineri ai liberalismului vestic, mai precis ai celui american, lipsiți de orice cunoaștere a istoriei spiritului românesc. Apar, acuză el, cărți întregi despre liberalism fără o mențiune despre România. “Ceea ce este inadmisibil și o dovadă de semidoctrinism și servilism ideologic umilitor”.

Volumul *Începuturi* documentează cu multe exemple că “ideea europeană” a apărut în România odată cu Iluminismul, când “Europa” încă nu era un concept geografic, ci un pol spiritual. Marino vorbește aici despre o “adevărată ruptură, mutație și «revoluție» spirituală”, despre un “salt calitativ pe plan spiritual”. Acest salt reprezintă prima schimbare de paradigmă în istoria culturii și civilizației Țărilor Române, trecerea de la “mentalitatea pravoslavnică”, tradițională, arhaică, patriarhală, feudală, la idealul unei “Europe

luminate”. La sfârșitul veacului al XVIII-lea acest ideal luase formă și chip. *Europa, lumină și progres* au devenit reprezentări sinonime. Iluminismul s-a infiltrat pe două căi: pe cea greco-catolică în Transilvania, pe cea grecească în Țara Românească și Moldova. Dintre numele mai cunoscute apar printre alții Costache Conachi, Gheorghe Lazăr, Ion Budai-Deleanu, Constantin Diaconovici-Loga, Dimitrie Țichindeal, Ienăchiță Văcărescu, Dinicu Golescu și bineînțeles reprezentanții Școlii Ardelene. Mă opresc aici cu referirile la traseul argumentativ al cărții. Ea se încheie cu mișcarea revoluționară a anului 1848 și cu prezentarea gândirii politice a reprezentanților ei, pașoptiștii, prima generație de intelectuali români “cu conștiința europeană deplină”. Aceștia se revoltau – spune Marino cu evidentă trimitere la prezent – împotriva unei “pseudo-clase politice”, împotriva unui “politicianism balcanic” egoist-mediocru, carierist și evident corupt. Cu toate extravagantele lor, nu numai verbale – crede Marino –, pașoptiștii erau caracterizați printr-un idealism nemaiațins până în prezent, “o intransigență, o puritate de intenții și un idealism neegalitate nici pînă azi în sfera democrat-liberală”. Găsim la ei mărturisiri și declarații ca aceasta a lui Alecu Russo din 1851: “Ochii și gîndul părinților se învîrteau la Răsărit. Ai noștri sînt ațintiți spre apus.” Și Marino adaugă: “La fel și azi. Mai limpede și concis nici nu se poate spune”. Ceea ce i se pare necesar în prezent este reluarea acestei mișcări pașoptiste încă neduse la capăt, încă neajunse la țintă. Conceptul său de Europa coincide cu cel de “neopașoptism”. Alte clarificări așteptăm de la un dosar autobiografic încă inedit. (E vorba de *Viața unui om singur* – nota red.)

Traducere din limba germană  
de **Sanda Ignat**



## Tâlcul unui *happening* memorialistic

*Viața unui om singur*, autobiografia și jurnalul de idei și viață al lui Adrian Marino a stârnit o mică tornadă în viața literară românească: laude și contestări, emoții și spume la gură, în orice caz doar reacții antitetice ample. Este o carte gândită din start de autor ca o hiperbolă de sine, ca un trop extrem al personalității sale: și dacă avem în vedere acest lucru, acela că autobiografia lui Adrian Marino este hiperbola unei fapte umane care nu s-a iubit pe sine omenește (ci strict cultural) și nu i-a iubit nici pe ceilalți (cu foarte rare excepții), atunci *Viața unui om singur* nu mai este neapărat o carte încuiată de autor și descuiată de cititor doar cu mânuși sau cu instrumente chirurgicale critice ascuțite. Ci este pur și simplu o carte de memorialistică extrem subiectivă, a unui autor obsedat de destinul său cultural din care a făcut o tramă și, în același timp, o traumă.

Autorul ne previne că autobiografia sa este un *happening* memorialistic, un documentar de colecționar strict interesat de evoluția sa intelectuală (în detrimentul vreunei evoluții emoționale, după cum va reieși pe parcursul cărții). Autorul este curios față de propria sa producție autobiografică. Dar propunerea de *happening* memorialistic este o capcană, totuși: există o regie a acestei cărți, în ciuda spontaneității notațiilor. Există culise vizibile și aprehensiuni pătimase față de o situație sau alta, față de un personaj sau altul. Ca regizor și actor în același timp al propriei vieți transcrise, Adrian Marino nu a pierdut din vedere reflectoarele, scena, machiajul (și demachiajul ulterior), ba chiar le-a solicitat pentru a sublinia parantezele și miezul vieții sale. Cartea sa a fost de la început gândită ca un proiect major: or, termenul *proiect* spune îndeajuns. Un proiect urmărit pas cu pas nu este niciodată improvizat ori narat în pripă, nu există viteză epică și analitică în acest caz, totul este ambalat într-o vestimentație apreată, întrucât

# Viața unui om singur



ieșirea pe scenă presupune măcar un monoclu simbolic, un baston și un joben. Adrian Marino nu și-a regizat afirmațiile, dar și-a regizat, cu siguranță, destinul postum, întrucât a mizat pe spectaculosul autobiografiei sale (și a fost conștient de faptul că aceasta va stârni mica tornadă de care vorbeam la începutul acestor rânduri). 'i-a asumat chiar ideea de capriciu analitic într-o situație sau alta, în portretul făcut unor intelectuali de vârf ai spațiului autohton sau al celui occidental.

Atunci când a scris el însuși despre memorialistica de detenție, Adrian Marino a prevenit asupra a trei riscuri care marchează aceste texte: *trucarea eroizantă*, *înfrumusețarea emfatică* și *literaturizarea amatoristică* (formulele îi aparțin întru totul). Dacă ar fi să investigăm aplicativitatea acestor formule pe *Viața unui om singur*, ele nu sunt detectabile întrucât o literaturizare amatoristică indubitabil nu există în

autobiografia lui Adrian Marino; înfrumusețarea emfatică dispare din start, având în vedere viziunea înnegurată a autorului asupra vieții sale și asupra vieții în general; trucare eroizantă nu există uman vorbind (Marino este aspru cu sine și își recunoaște defectele omenești și emoționale), dar poate că există altceva – o reală fascinație față de propriul destin intelectual și față de posibila împlinire (compensatorie) prin cultură, dacă nu în spațiul autohton, atunci în cel occidental.

“Orfan” simbolic încă din copilărie, Adrian Marino a căutat substituiți parentali: singurul substituit perfect l-a găsit în cultură și exclusiv prin aceasta a încercat să se salveze. Introvertit, ursuz, neîncrezător în oameni, Adrian Marino nu era lipsit, totuși, în realitate, de ghidușie și de îndeajuns umor – dar nimic din acestea din urmă nu transpare în *Viața unui om singur*, ca și cum autorul ar fi dorit să vorbească exclusiv despre coborâșurile și întunecimile sale, neadmițând bucuriile (mici), voioșiile, luminile. Cartea sa este voit sumbră, demonstrativ de întunecată. Făptura care l-a priceput cel mai bine și care l-a secondat o viață întreagă cu o generozitate și o dedicație absolute, doamna Lidia Bote, este aproape singura care, foarte succint (datorită pudorii auctoriale) apare în lumină. Dacă i s-ar fi înfățișat în autobiografie rolul major jucat pe o partitură amplă, așa cum ar fi meritat, poate că *Viața unui om singur* nu ar fi fost o hiperbolă a izolării umane și a traumei continue, ci s-ar fi plasat dincolo de infern, măcar în purgatoriu. Paradisul rămâne oricum exclus.

Ruxandra Cesereanu

## Vietate pe culoar

Ultima carte a lui Adrian Marino - în ordinea apariției, fiindcă altminteri ea a fost scrisă mai devreme decât cea despre cenzură la români (prima postumă!) – este, pentru mine, *Viața unui om singur* (lași, Polirom, 2010), și cea mai

surprinzătoare. Dincolo de ceea ce spune ea în fiecare pagină, dincolo de genul confesiv căruia îi aparține, și pentru care autorul nu era recomandat de volumele sale anterioare – decât, poate, întrucâtva, de notele de călătorie -, lucrarea de memorialistică semnată de autor la sfârșitul secolului și mileniului trecut, doar pentru a mai rămâne, peste un deceniu, zăvorâtă în sertare, este de o prospețime și de o dinamică uluitoare. Peste tot, în fiecare rând, se citește graba, febrilitatea, atmosfera de febră și de revoltă nepotolită de vârstă în care a fost scrisă. Trecuseră de-a binelea șapte decenii de viață

revizita locuri și fizionomii, împrejurări și sentimente acumulate în timp, se particularizează *Viața unui om singur* în peisajul literaturii noastre de retrospectivă personală.

În viață, Marino era distant, sarcastic, lipsit de menajamente, egocentric și sigur pe dreptatea infailibilă a propriilor verdicte. Nici în conținutul acestor pagini el nu apare altfel, ceea ce este o dovadă de probitate, dar și un prilej în plus, pentru cititor, de a păstra distanța. Cu toate acestea, însă, autenticitatea sentimentului de hăituire și a celui de imperativă spunere, de ieșire la lumină, cu bune și cu rele,



peste autor, răstimp care nu a fost unul al înseninării și calmării, nici al sublimării tensiunilor. Dimpotrivă. Dar, repet, nu condamnările sumare și severe ale unor contemporani – cele care au atras presa în cea mai mare măsură – mi se pare că surprind bine caracteristica principală a cărții, ci modul în care ea știe să fie vie, să pulseze, ca o vietate nedocilă împinsă de spaimă și oroare într-un culoar îngust, de pereții căruia se zbate. Nu cred să mă înșel spunând că, prin acest ritm sacadat al respirației celui ce rememorează, clasifică și judecă, făcând toate aceste operațiuni printr-o supremă

18 învingere continuă a silei de a

învinge și solidarizează. Naratorul ți se lipește de suflet, chiar dacă sunt colecții de fapte punctuale în privința cărora tu ai judeca diferit.

Mă gândesc că, aflat pe panta descendentă a vieții, Adrian Marino a dăruit acestei culturi o carte de o acută și maximală sinceritate, atâta cât a putut sau cât a știut să poată. Visul autenticist al lui Camil Petrescu, al trăiriștilor interbelici, al tânărului Petru Popescu se împlinește nu atât atunci, în proza lor îndelung teoretizată, ci în însemnările febrile și concluzive, amare și caustice, severe și neconsolate ale lui Adrian Marino.

**Ovidiu Pecican**

## Cele cinci paradoxuri ale lui Adrian Marino

Memoriile lui Adrian Marino, recent apărute sub titlul *Viața unui om singur* (Polirom, 2010), mi se par a constitui o carte care, mai mult decât oricare alta de acest tip din cultura română, stă sub semnul – nemărturisit, neasumat, dar vizibil – al paradoxurilor. Cinci mi se par a o defini, în ce are ea esențial, anume atmosferă, ideologie și stil, fiind legate între ele prin mii de fire delicate, ca într-o pânză de păianjen.

Primul paradox: autorul se proclamă un om „singur”, însă îi e sete pe de o parte de recunoașterea importantei cărților sale, pe de altă parte de iubirea necondiționată a semenilor. Acest paradox își adâncește rădăcinile în relațiile dureroase cu o mamă orgolioasă, metodică și ușor isterică („nu mă iubea”, p. 22) și cu tatăl („om slab”, p. 23), pe care îi înlocuiește – în mitologia sa personală – cu familia socrilor din Cluj, cărora le sunt atribuite toate calitățile.

Al doilea paradox: A. Marino face teoria literaturii, însă nu pare să găsească o plăcere prea mare în citirea cărților de literatură „pură”: „Mă rupeam, mă despărțeam de literatură [...] și în formele cele mai radicale” (p. 285).

Al treilea paradox: autorul își afirmă în repetate rânduri europenismul, non-adeziunea față de ideologiile naționaliste depășite, răsuflăte, ucigașe, definindu-se în termenii unui liberalism de inspirație pașoptistă, însă – trăindu-și marea parte a vieții la Cluj – face alergii la unguri, pe care îi zugrăvește fără concesii ca provinciali, „făloși”, trăind din amintirea perimată a unui regim de „grofi” și „baroni” (pp. 106-107). E drept că nici românilor nu le gădilă mai mult orgoliile!

Al patrulea paradox: Marino detestă teatrul, dar iubește fără măsură cinematograful: „Teatrul continuă să-mi apară cea mai artificială, convențională și neautentică artă. [...] Cinematograful, dimpotrivă, m-a atras irezistibil încă de la început și, în vacanță, când scăpam de teroarea Liceului Militar, vedeam – fără excepție – toate filmele din Iași.” (p. 39). Câteva din

filmele care l-au marcat: *Citizen Kane* al lui Orson Welles, *Der Blaue Engel* cu Marlene Dietrich, filmele lui Alfred Hitchcock, o sumă de filme polițiste sau de aventură „clasice”, multe din zona hollywoodiană, pe care n-o privește „de sus”, asemeni altor intelectuali formați în spiritul unui criticism hiper-accentuat.

Al cincilea paradox: Adrian Marino teoretizează individualismul, deci implicit și

subiectivismul (ba în altă parte chiar vorbea de „subiectivitatea-păianjen”), însă în toate cărțile sale – chiar și în *Viața unui om singur* – nu vrea sau nu poate să depășească o uscăciune extraordinară a expunerii, un rigorism protestant al stilului, o rigiditate cadaverică a frazei, care dau paginilor scrise de el o aparență telegrafică și impersonală.

Dincolo de aceste paradoxuri, o

carte extraordinară, pasionantă, o carte a unui „apucat” care nu face sluj nimănui și încearcă să diagnosticheze și să propună soluții pentru eternele racile ale culturii române (una dintre acestea fiind „noichismul” și influența sa dezastruoasă asupra multor oameni de cultură). Se citește cu sufletul la gură, chiar dacă în urmă rămâne un gust de cenușă!

**Ioan Pop-Curșeu**



(urmare din pag. 3)

comportament viitor, o soluție de a ne salva din marasmul politicianist, care i-ar fi displicut unui om lucid ca Marino, adversar al oricărei exaltări, fie aceasta și ideologică, mai ales ideologică.

Pericolul, apoi, ca volumul lui Marino – sobră autodemontare, introspecție, dezvăluire rece, a unui suflet care s-a adâncit în muncă, pentru a nu se adânci în disperare, o carte plină de portrete amintind de Daumier – să servească drept poliță de asigurare pentru mulți frustrați, nu e mic. Marino, citit corect, nu justifică ratarea, ci o detestă, refuză lumea din jur, de la cei provenind din doar prima generație citadină, la scriitori de toate calibrele, dar de pe poziția celui care trudește pentru a duce ideocritica românească în lume, a impune sporul de intelectualitate de aici în canonul occidental. Prin traducerea lucrărilor sale,

*Biografia ideii de literatură*, mai ales, cu cele șapte volume, prin articole ample de dicționare vestice, revista *Cahiers roumains* etc. Că nu reușește decât el, ca individ, e adevărat, dar efortul de a discuta, de la egal la egal, cu criticii lumii, mi se pare demn de stimă.

Cine vrea să situeze cartea lui Marino într-un context literar românesc precis, cel al memoriilor unor intelectuali de primă mărime, cum negreșit e Marino, trebuie, cred, să ia în calcul existența unor volume ca *Adio, Europa*, a lui I.D. Sîrbu, sau *Memoriile mandarinului valah*, volumele lui Petre Pandrea, ori, cu diferențele deja semnalate, *Abisul luminat* al lui Nicolae Balotă. Grupajul de articole din paginile următoare dorește să fixeze unicitatea unui om și a unei autobiografii ideologice. Nu procedând encomiastic, ci critic, lucid, dezinhibat, cum ne-a recomandat Adrian Marino însuși.